

Franz Metz: *Te Deum Laudamus. Contribuție la istoria muzicii bisericești din Banat. Beitrag zur Geschichte der Banater Kirchenmusik.* (Bukarest 1995)

Franz Metz jelenleg a németországi *Institut für Deutsche Musik im Osten* munkatársa, az MGG zenei lexikon *Banat* cikkének szerzője. Tanulmányait a bukaresti Zeneakadémián végezte, ugyanitt doktorált. A román nyelven megírt kötet, mely egyben doktori disszertációja is, egy tizenöt éves anyaggyűjtő munka eredményeképp jött létre. Ekként számba veszi azokat a dokumentumokat, melyek a bánsági németek egyházi és egyházi vonatkozású világi zenei életével kapcsolatosak. A különböző típusú, XVIII. századi, de főképp XIX–XX. századi német illetve magyar nyelvű források a szerzői előszó szerint többnyire első közlésként jelennek meg, lehetőleg teljes terjedelemben, több esetben fakszimilében is (a 170 oldalnyi fakszimile a kötet több mint egyharmadát teszi ki). A településenként bemutatott anyagok összetétele heterogén, egy folyamatban lévő kutatást tükröz: hiszen nemcsak a források fennmaradása esetleges, a fennmaradt anyagok feldolgozása sem fejeződhetett még be. (Kivitelezésre vár többek között még az a terv is, melyet Metz „a bánsági egyházi archívumok és orgonák megmentésére” dolgoz ki.) Ennek megfelelően, a ma már rendelkezésére álló különböző anyagok függvényében, a szerző más-más típusú fejezetekben tekinti át a bánsági egyházzene mintegy 900 évét. (A kötet végén található rövid német nyelvű összefoglalás az egyes szakaszokat további adatokkal gazdagítja, arányait tekintve nem követi feltétlenül a könyv struktúráját).

(1) Egyes periódusokról csupán rövid történeti áttekintést ad. A második fejezet például (*A csanádi püspökség egyházzeneje a középkorban*, 13–14. o.) három szakaszban foglalja össze a IX. század második fele és 1716 között eltelt időszak fontosabb eseményeit (a kezdetek és a török uralom egyházzeneje) Délkelet-Európára és a csanádi püspökségre vonatkozóan.

(2) A német telepések katolikus egyházi népénekeire, a használatban lévő énekeskönyvekre hoz példákat a harmadik, negyedik ill. kilencedik fejezet (*A bánsági németek egyházzeneje a XVIII. században*, 17–20. o.; *Egyházzene a XIX. században*, 32–33. o.; *A bánsági németek egyházzeneje a XX. században*, 255–257. o.). Mindezeket kiegészíti a Bánságban használt katolikus és evangélikus énekeskönyveknek külön egységként, mintegy függelékként közölt jegyzéke.

(3) A zenei életre (*regens chorik* működésére, gyűjteményekre, inventáriumokra, zeneegyesületekre etc.) vonatkozó, településenként rendezett adatok képezik a könyv gerincét.

A temesvári székesegyház XVIII–XX. századi történetét (5. fejezet, 38–74. o.) Hans Diplich (*Die Domkirche in Temeswar, ein Beitrag zu ihrer Baugeschichte*. München 1972.) kutatásai nyomán tekinti át, közli a dóm – bécsi *Kriegsarchiv*-ban lévő – levéltári anyagának (a temesvári püspökség és a bécsi udvar közötti levelezés) a zenekar szervezésére és fenntartására vonatkozó adatait (39–43. o.).

A XVIII. századi illetve XIX. század eleji erdélyi, bánsági *regens chorik* zeneszerzői munkásságáról igen keveset tudunk. Metz az irodalom, a fennmaradt kották és korabeli újságcikkek alapján összegzi a XIX–XX. századi jelentősebb karnagyok (Joseph Kratochwill, Franz Limmer, Moritz Pfeiffer, Franz Wilhelm Speer, Martin Novacek, Járosy Dezső, Braun Dezső) tevékenységét és műveit. Különösen értékes a temesvári gyárvárosi-templom 1857-es inventáriuma, mely többek között a J. Kratochwill (1763–1839) hagyatékából származó autográfokat is tartalmazza (43 tétel) – ebből a periódusból tudomásunk szerint ez a legterjedelmesebb műlista. Kratochwill kompozíciói mára jórészt elvesztek, közülük néhányat az oravicabányai, a temesvári belvárosi templom ill. a nagyváradi székesegyház anyaga őriz. Ugyanakkor az említett inventárium az egyetlen forrás, mely a temesvári XIX. század eleji repertoárt dokumentálja, mivel a korabeli kottaállomány lényegében megsemmisült (a jegyzéket egészében Metz a későbbiekben sem ismerteti).

Külön fejezetben (*Fontos bánsági zenei központok*, 95–208. o.) tárgyalja a szerző Lippa, Lugos, Karánsebes, Oravicabánya, Resicabánya, Arad és Újarad valamint a temesvári belvárosi, erzsébetvárosi és gyárvárosi templomok zenei életét. A *regens chorik* működésére vonatkozóan XVIII. századi (Arad, Újarad), ill. XIX–XX. századi (Lippa, Resicabánya, temesvári templomok) adatokat közöl.

A XVIII. századból és a XIX. század első feléből a Bánság négy nagyobb, összefüggő anyaggal rendelkezik: a lugosi, a lippai, az oravicabányai, valamint az újaradi gyűjteménnyel. (A lugosi és újaradi állomány bizonyos hányada a temesvári püspökség archívumában illetve a Franz Metz által létrehozott németországi gyűjteményben található más bánsági anyagokkal együtt [*A szerző közlése*]. 1989 előtt ugyanis a németországi archívumon keresztül látta Metz biztosítottnak a kották megmentését.) Későbbi, többnyire XX. századi a temesvári gyárvárosi (kb. 300 tétel), az erzsébetvárosi (kb. 300 tétel) és a belvárosi (kb. 150 tétel) templom fennmaradt állománya. Ez utóbbiakról illetve a lugosi katolikus templom anyagáról (kb. 310 tétel) teljes jegyzéket közöl. A lippai gyűjteményből csupán az általa legfontosabbnak ítélt művek (250-ből 37 tétel), az oravicabányai archívumból a XVIII. századból és a XIX. század első feléből származó kották, illetve egy 1836-os kotta- és hangszer-inventárium (55 partitúra) kaptak helyet a kötetben. A teljes oravicabányai anyag, de akár e két utóbbi, hozzávetőleg azonos időszakra vonatkozó jegyzék összehasonlítása tanulságos lehet (a Metz listáján szereplő 31 kotta közül ugyanis – amennyire a vázlatos címleírás alapján megállapítható – csak 8 tétel szerepel az 1836-os inventáriumban).

A 7–8. fejezet 40 kisebb településsel kapcsolatban a Bánság Trianon utáni területi megosztását követő rendben közöl információkat a kántorok működésére és orgonákra vonatkozóan – többnyire helyszíni kutatások alapján (*A román Bánság területén élő németek zenéje*, 209–236. o.; *A szerb Bánság területén élő németek zenéje*, 251–254. o.). Továbbra is részletesen foglalkozik a fontosabb, használatban lévő énekeskönyvekkel és gyűjteményekkel. Ismerteti például a Jékly Károly csanádi kántor által lemásolt művek jegyzékét: a négy fennmaradt kötet Metz megállapítása szerint 1712–1902 közötti kompozíciókat tartalmaz (226–230. o.).

(4) Külön egységként jelenik meg 29 bántási illetve a Bántásból származó német muzsikusi életrajza (262–272. o.) valamint

5) a bántási orgonaépítéssel 250 évének rövid összefoglalása (273–284. o.). Néhány városi illetve falusi XVIII. századi orgona létéből kiindulva, és ismerve néhány ezidőtájt a Bántásban is működött orgonaépítőt, a szerző arra a következtetésre jut, hogy ekkor a katolikus templomok többségében már kellett lennie orgonának (ld. Előszó, 6. o.). A XIX. századtól kezdődően pedig mind több adattal igazolja az orgonák teljeskörű jelenlétét. Elkészíti a bántási illetve hosszabb-rövidebb ideig itt tevékenykedett orgonaépítők névsorát, ismerteti a helyi orgonaépítők rendelkezésünkre álló életrajzi adatait és részletesen foglalkozik a Carl Leopold Wegenstein által 1880-ban alapított cég tevékenységével, közölve a cég 1913-ban kiadott kimutatását addig készített 122 orgonájukról.

Franz Metz könyve elsősorban a Bántás kisebb városainak (Lugos, Oravicabánya, Lippa stb.) és falvainak zenei életére vonatkozóan bizonyul hiánypótlónak. Forrásközlő, de különböző kutatási területeket érintő munkáról lévén szó, az anyag természete még nem teszi lehetővé az összegezést, értékelést. A többször megfogalmazott, elsősorban a repertoárra vonatkozó következtetések sem emelkedhetnek felül az általánosságok szintjén – gyakran csak közelebbi-távolabbi analógiákra támaszkodhatnak. Így M. Haydn, J. Haydn, Mozart és más komponisták műveiről készült, a lugosi és oravicabányai gyűjteményben található néhány másolat alapján kell a szerzőnek feltételeznie, hogy: „Már a betelepítés utáni első években előadták a bécsi klasszikusok műveit a bántási templomokban” (6. o.); „Oravicabányán a XVIII. század közepén minden vasárnap előadtak egy kórusra és zenekarra írt misét, Mozart miséit 1785-től kezdődően játszották a Bántásban...” (38. o.). (Ugyanitt – valószínűleg sajtóhiba folytán – Joseph Haydn műveinek első temesvári előadása 1750-es évszámmal szerepel.) Néhol hiányolható a címléírásokból a művek azonosításához feltétlenül szükséges információ. Pedig ez fontos lenne, mivel a Metz által megadott dátumok magyar területen igen korainak számító Haydn- és Mozart-bemutatókra utalnak. Hasonlóképp hiányoljuk a levéltári források esetében a dokumentum típusának, lelőhelyének pontos közlését (enélkül nehezen állapítható meg, milyen mértékben maradtak fenn illetve kerültek feldolgozásra egyes forráscsoportok). A Bántást annyira jellemző, a szerző által is többször hangsúlyozott kulturális kölcsönhatás zenei vonatkozásainak vizsgálata ugyanis csak a helyi gyűjtemények illetve levéltári anyagok teljeskörű feldolgozását követően, a magyarországi és – a referenciaként szolgáló – európai (osztrák, délnémet) egyházzenei repertoár ismeretében válhat lehetségessé.

Szacsvai Kim Katalin

A kiadvány 15.000 lejes áron kapható a kolozsvári, temesvári és bukaresti „Humanitas” könyvesboltokban valamint a bukaresti katolikus könyvkereskedésben és a „Muzica” zeneműboltban.

A német orgonás folyóirat téli számának élén Sven Hiemke írása áll (Dem cantus firmus gehorsam sein), mely *Johann Nepomuk David* (1895–1977) *korálfeldolgozásainak* a szerző életművében betöltött szerepét és azok keletkezésének történeti, filozófiai-esztétikai hátterét elemzi. David műveit a komponista szóbeli megnyilatkozásai szerint is sajátos kettősség jellemzi. Megalkotásukban az önként vállalt erős kötöttségek, az önkorlátozás kaptak hangsúlyt, hogy – megfogalmazásában – megszülethessen a természetfölötti képmása (Abbild des Übersinnlichen). Ezt a polifóniában véli megvalósítani, hiszen „az ellenpontban a teremtő ember teljesen és kizárólagosan engedelmes beteljesítője a cantus firmusból szervesen adódó lehetőségeknek [...]”; ő a hangok platonai értelemben vett tulajdonképpeni művésze, aki megosztás nélkül, azaz a személyes mozzanatokat kikapcsolva alakítja a zenét.” Ezen objektivitást erősíti a megszólaló hangszer, az orgona is, mivel „[az orgonazene] nem az evilági életét élő ember érzéseiből ered, hanem Isten uralmának megmutatkozása [...]. A zenekar az érzést fejezi ki, az orgona pedig a törvényt.” – David ugyanakkor műveinek megszólaltatásával mintha ellensúlyozni szeretné a darabokat megalkotó szigort, hiszen az előadótól kifejező interpretálást követel: „zenémet izzóan kell játszani (meine Musik muss man brennend spielen)” – szól parancsolóan.

A következő két cikkben – Martin Dücker illetve Mathias Kohlmann tanulmányai – egy badeni orgonaépítő-család, a *Stieffel testvérek legjelentősebb hangszerének, a rastatti St. Alexander-plébániatemplom orgonájának története* olvasható, majd az utóbbi szerző elemzi a hangszernek a mindenkori egyházzenei gyakorlatban betöltött szerepét. A hárommanuális, 38 regiszteres orgonát 1831-ben adták át hivatalosan rendeltetésének, diszpozícióján Johann Andreas Silbermann fél évszázaddal korábbi francia stílusának vonásai fedezhetők fel. Így nem csoda, hogy a kitűnő minőségű, de már megépítésekor is ódivatúnak számító hangszer számos eredeti regiszterét hamarosan újabakkal cserélték ki, majd fokozatosan szerkezetének nagy részét is átalakították.

Bernhard Billeter a GdO múlt év szeptemberében Dél-Tirolban rendezett szakmai üléséről tudósít. Ezen az *orgonás műemlékvédelem aktuális problémáiról* számos referátum hangzott el, az előadók többek között az ékfúvókkal, a fémsípok restaurálásával, pneumatikus szerkezetek mechanikusra cserélésével és elektropneumatikus rendszerek restaurálásával kapcsolatos tapasztalataikat ismertették. Beszámoló hangzott el egy mozgó restaurátor műhelyéről – mely az orgona elszállításával kapcsolatos károkat előzi meg – valamint a műemlékorgonák szűkös anyagi körülmények közötti karbantartásának lehetőségeiről. A konzerváló – mindent megőrizni akaró – és a restauráló – a zenei gyakorlat igényeit is szem előtt tartó –, egymással ellentétes szemléletek ütköztek az referátumokat követő vitákban. Az ülésekhez néhány, a múlt század második felében épült dél-tiroli orgona megtekintése, meghallgatása társult.

Karl Heinz Müller-Lancé személyes hangvételi írásban köszönti a 70 esztendőös *Otto J. Heusst*, Németország egyik legjelentősebb elektromos orgonaalkatrész-gyártóját.

„Dornburger Impressionen 1995” címmel Knud Knudsen beszámolóját olvashatjuk a thüringiai kisvárosban tavaly júliusban tartott *orgonás mesterkurzusról*. Michael Gailit, a bécsi Augustinerkirche orgonistája vezette a szemináriumot; középpontjában korabarokk és barokk szerzők műveinek előadási problémái álltak. A környék néhány jelentős XIX. századi orgonájához, többek között a merseburgi dómba tett kirándulás azonban alkalmat adott romantikus szerzők interpretációs gyakorlatának áttekintéséhez is.

Peter Gawol egy 1938-ban épült *Sauer-orgonáról* tudósít, mely a koppenhágai német evangélikus Szent Péter-templomban áll. Az elektropneumatikus, kúpládás hangszer (III/45) a kibontakozó német orgonamozgalom jellegzetes alkotása. Míg műszaki felépítésével az utóromantikában gyökerezik, addig hangképében már a barokk hangzás iránti igény az uralkodó, külső megjelenésében pedig – szabadon álló, keretezés nélküli homlokzati sípjával – a kor modern építészetének hatását tükrözi. A gondosan kivitelezett orgonát értékelve a cikkíró megállapítja, hogy a 20–30-as évek történeti előképekre tekintő hangszerei mennyivel több teremtmőörösről és fantáziáról tanúskodnak, mint korunk számos historizáló alkotása.

A cikkek sorát Markus Zimmermann írása zárja, melyben a *sváb Lindau im Bodensee Mária mennybevétele-templom orgonáiról* olvashatunk. A nagyobb, főbejárat fölötti hangszer (III/69) a Steinmeyer üzem későromantikus (1924–28) alkotása. Ennek felújítását követően (Link/Giengen an der Brenz) került sor egy újabb orgona megépítésére a templom első emeleti galériáján, a főoltár közelében. A Josef Maier (Hergensweiler) üzeme által készített mechanikus, csúszkaládás hangszer (II/28) gyakorlatilag Gottfried Silbermann stílusában készült, így a barokk irodalom stílushű tolmácsolását teszi lehetővé.

A közleményekből 22 rendezvényről, versenyről, kurzusról értesülhetünk, közöttük néhány kifejezetten a liturgikus orgonálással foglalkozik. Így május 10–12 között *szemináriumot* rendeznek *mellékállásban tevékenykedő orgonisták részére* „Egyszerű és középnehéz irodalom istentiszteleti használata címmel”. A program szabadon választható. Tájékoztatás a rendezőség címén kapható: Kulturinstitut Rossignol, Nisterstraße 7, D-56477 Nister-Möhrendorf, tel/fax: 00 49 2667/ 356. – 1996–99 között a bonni Szent Erzsébet-templomban *Charles Tournemire* (1870–1939) monumentális ciklusa, a *L'orgue mystique* szólal meg, jórészt eredeti funkciójában, *liturgia keretében*. A sorozat egyes részei általában minden hónap első vasárnapján, egy délelőtti és egy esti szentmisén hangzanak fel, csupán a zsoltosma tételei hallhatók egy-egy hangverseny keretében.

HangszerVilág V (1995) 2–6. szám

A Hangszerérszképző Iskola lapjának utóbbi számaiban számos orgonás témájú cikket olvashatunk.

Az elmúlt évi májusi (2) számban Kormos Gyula „*Susztar maradjon a kaptafánál*”!? című írásában válaszol a harkai König-orgona felújítása kapcsán személyét és munkáját ért vádakra. Véleményét az alábbiakban foglalja össze: „... én sem tartom feltétlenül követendő példának, hogy valaki minden kép-

zettség és papír nélkül dolgozzon, de ez nem zárja ki azt, hogy valaki ne legyen képes papír híján netán jobb munkát végezni annál, aki esetleg szakvizsgával is rendelkezik.”

A júliusi (4) számban Kormos Gyula egy 50 éve már nem létező orgonának állít emléket a *Requiem egy orgonáért* című 11 oldalas, bőven illusztrált monográfiában. Az eredetileg 20 regiszteres, egymanuálos hangszert T. W. Weissmann bécsi orgonaépítő készítette 1754 körül a soproni evangélikusok számára. Az orgonát 1782–83-ban Gottfried Malleck ugyancsak bécsi mester bővítette. Az immár kétmanuálos, 27 változatú hangszer egy új orgona építése kapcsán 1884-ben végül a csurgói reformátusok birtokába került, ahol 1945 tavaszán a templommal együtt a háború áldozata lett.

Az októberi (4) szám az ISO-News háromnyelvű (angol-francia-német) orgonaépítési folyóirat egyik cikkét, Gerard Pels *Etika és orgonaépítés* című tanulmányát közli Szakács István orgonaépítő fordításában. Az írás nemcsak az orgonaépítők egymás közötti kapcsolatát és a megrendelőkkel kialakított viszonyát elemzi, hanem kitér az orgonaművész szakértők olykor ellentmondásosnak nevezhető szerepére és tevékenységére is. A piaci verseny, a mind nagyobb nyereség és szakmai elismerés utáni vágy néhanapján megalkuváshoz, tisztességesnek nem nevezhető alkukhoz és „műfogásokhoz” vezethet. „[...] Légy tisztességes a művészetedhez és szakmádhoz, légy tisztességes önmagadhoz: talán ez a legfőbb parancsolat egy orgonaépítő életében.[...]” – zárja mondanivalóját a szerző.

A folyóirat decemberi összevont (5–6) számában olvasható Erdős Gábor *Az öregkomáromi református templom 190 éves Bohack-orgonája* című írása. A költői fordulatokat sem nélkülöző cikk felidézi a város és a helyi református egyház történetét, majd ismerteti a református templom és az orgona építésének eseményeit. Johann Bohack bécsi mester 1806-ban készítette a kétmanuálos, 23 regiszteres hangszert mechanikus csúszkaládás szerkezettel. Végül a szerző – orgonaépítészeti problémákkal is foglalkozó műkedvelőként – leírja és jellemzi az orgonát, majd ismerteti annak felújítására vonatkozó elképzeléseit is.

Enyedi Pál

Nemzetközi organista mesterkurzus Győrött

A Győri Richter János Zeneművészeti Szakközépiskola organatanszaka 1996. június 16–19. között Győrött rendezi meg nemzetközi organista mesterkurzusát orgonaművészek, főiskolai, konzervatóriumi, szakközépiskolai hallgatók, az orgonamuzsika iránt érdeklődők részére életkorra és iskolai végzettségre való tekintet nélkül. A kurzuson „aktív” közreműködőként és „passzív” hallgatóként bárki részt vehet.

A mesterkurzus tematikái, tanárai: a XVII. század orgonazenéje (Karasszon Dezső), César Franck orgonaművei (Gárdonyi Zsolt, Würzburg), Koloss István orgonaművei (Koloss István).

Jelentkezési határidő: 1996. május 15-ig az alábbi címen: Richter János Zeneművészeti Szakközépiskola, Cziglényi László, Hoffmann László, 9022 Győr, Rákóczi u. 57. Tel/fax: (36-96) 329-742.